

Новосолова Валентина Іванівна,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
ribusya@ukr.net*

ЧИТАЦЬКА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК ЯКОСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКІЛЬНОЇ МОВНО- ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

***Ключові слова:** компетентний читач, читацька грамотність, українська мова.*

Про ефективність упровадження розроблених освітніх методик, спрямованих на формування компетентного учня-читача, можна стверджувати лише на підставі наукових досліджень. Одним із таких проєктів є запроваджене Організацією економічного співробітництва та розвитку авторитетне міжнародне дослідження оцінювання освітніх досягнень учнів PISA, у якому Україна вперше взяла участь. У 2018 році провідною компетентністю проєкту визначено **читацьку грамотність** 15-річних підлітків, які близькі до завершення базової середньої освіти.

Ґрунтовні результати дослідження завдяки використанню однакового інструментарію оцінювання дали змогу об'єктивно визначити рівень досягнень читацької грамотності українських учнів у контексті міжнародних освітніх критеріїв, порівняти ефективність української освітньої системи з системами інших країн-учасниць, співвіднести їх, вивчити досвід світових лідерів у освітній галузі й максимально використати передові освітні практики для змін у національній системі освіти й переходу до школи компетентностей, потрібних у XXI сторіччі.

У національному звіті міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 наведено таке тлумачення терміна **читацька**

грамотність – «це здатність учня / студента сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал, а також посилювати свою готовність брати активну участь у житті суспільства» [3, с. 93].

Дослідженням у 2018 році поставлено за мету визначити рівень розвитку здатності підлітків читати, розуміти й інтерпретувати різноманітні тексти, зміст яких може бути корисним щодня; оцінити, як учні зможуть оперувати навчальними здобутками в ситуаціях можливих життєвих труднощів і викликів.

Унікаючи суб'єктивних суджень, звернімося до конкретних показників. Базового рівня читацької грамотності не досягли **25,9 %** українських учнів. Менше **4 %** учасників проекту досягли **найвищого** рівня. Для розуміння результату: прийнятним показником вважають, якщо базовий рівень не демонструють до 15 % учасників дослідження. Кожен четвертий 15-річний учень в Україні має низький рівень читацької грамотності. Такі результати дають змогу стверджувати, що наші учні за рівнем розвитку читацької компетентності відстають від середнього рівня порівняно з країнами-учасницями орієнтовно на один рік.

Якщо брати до уваги базовий рівень сформованості читацької грамотності (який за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 не досягнуло **25,9 %** українських підлітків-учасників), то відповідно до Національного звіту можна окреслити такі характеристики завдань:

- визначати головну думку тексту помірною обсягу;
- розуміти смислові зв'язки або пов'язувати значення в незначній за обсягом частині тексту, коли інформація не є очевидною й передбачає формулювання простих висновків та/або коли в тексті є інформація, яка відволікає увагу;
- вибирати сторінку електронного тексту й заходити на неї, керуючись явними, хоча подекуди й складними підказками, а також знаходити один чи більше фрагментів інформації на основі кількох, частково неявних, критеріїв;

- пояснити загальну мету помірною за обсягом і прозорого за змістом тексту чи призначення конкретних його деталей;
- пояснити прості візуальні чи графічні особливості тексту;
- порівнювати певні міркування й оцінювати те, що їх підтверджує, спираючись на короткі, явні твердження;
- включати порівняння або протиставлення на основі однієї якоїсь характеристики в тексті.

Отже, PISA вимірює сформованість читацької грамотності, що передбачає досягнення базового рівня читацької компетентності здобувачів освіти.

Важливо зазначити, що предмет вимірювання тесту PISA відображає нові соціально-економічні очікування стосовно компетентного читача. Авторитетне міжнародне дослідження має на меті не оцінювання засвоєння шкільної програми учнями, а їхню здатність застосовувати навчальні здобутки в життєвих ситуаціях. Цілі освітнього процесу змінюються від запам'ятовування й накопичення інформації до формування в учнів здатності використовувати здобуті знання для розв'язання різних життєво необхідних завдань, знаходити потрібну інформацію, інтерпретувати її для створення нових знань і технологій.

Нові технології змінили характер читання й спосіб передавання інформації. Бути компетентним читачем – це швидко адаптуватися в змінному контексті, ефективно комунікувати, самонавчатися, грамотно оцінюючи інформацію на різних типах носіїв (паперових/цифрових) та з різних джерел і вправно оперувати нею.

Нині відповідальними за процес формування компетентного читача, розроблення і впровадження компетентісно спрямованих освітніх методик є науковці та вчителі мовно-літературної освітньої галузі.

Здійснена нами протягом січня-квітня 2020 року діагностика серед вчителів-словесників щодо розвитку читацької компетентності в здобувачів освіти в закладах загальної середньої освіти засвідчила спрощене бачення вчителями української мови та літератури питання формування компетентного учня-читача.

Переважна більшість вчителів і вчительок (87% опитаних) стверджують, що читацьку грамотність необхідно формувати в учнів у період здобування початкової освіти й на уроках української літератури в базовій школі.

Українські й закордонні вчені висловлюють думку, що високий рівень читацької грамотності є не лише основою для успіхів в інших галузях і напрямках освіти, а й передумовою для плідної участі в більшості сфер дорослого життя. Отже, читацька грамотність є універсальною компетентністю.

На нашу думку, формування й розвиток читацької грамотності ефективно відбуватиметься саме на уроках української мови. Окремі аспекти цієї проблеми висвітлено у публікаціях автора, зокрема більш докладно проаналізовано особливості формування читацької компетентності учнів на уроках української мови крізь призму результатів PISA-2018 [4], [5].

Зосередьмося докладніше на тому, за допомогою яких завдань можна розвивати читацьку компетентність засобами підручників української мови для 8–11 класів (автори В. Новосолова, Н. Бондаренко, Н. Голуб, А. Ярмолук, О. Горошкіна) [1], [2]. У кожному з названих підручників, на нашу думку, дібрані вправи, завдання й запитання утворюють цілісну дидактичну систему, спрямовану на досягнення навчальних результатів і задоволення читацьких потреб учнів. Акцентовано увагу на виробленні вмінь працювати з текстами різних видів, формуванні здатності добирати ту інформацію, яка дасть змогу розв'язувати життєво необхідні проблеми й робити усвідомлений вибір у повсякденних ситуаціях в умовах школи й поза її межами.

Пропонуємо, зокрема, приклади таких завдань:

• Прочитайте текст, поміркуйте над його змістом, розгляньте світлину. Знайдіть у мережі Інтернет додаткову інформацію про порушену в тексті проблему. На основі опрацьованого матеріалу з різних джерел узагальніть думки, визначте спільне й відмінне.

• Прочитайте текст. Яку проблему порушує автор? Це поодинокі чи типові проблеми в Україні? Визначте комуніка-

тивний намір автора тексту. Які труднощі можуть виникнути у сприйнятті чи відтворенні цього тексту? До яких словників ви б порадили звернутися, щоб подолати їх? Чи є згадана проблема у вашому місті (селі, селищі)? Порадьте, як розв'язати її. Що в тексті вам видається дискусійним, а з чим ви погоджуєтесь?

• В одному зі словників подано помилкове написання слова. Як бути? У «Словарі української мови» Б. Грінченка слово розгадка подано з наголосом на другому складі, у «Правописному словнику» Г. Голоскевича – на першому. Кому вірити? Чи взаємозамінні слова «бік» і «сторона», «близький» і «ближній»? (Звірте свої міркування за покликанням <http://kultura-movy.wikidot.com/vybir-slova>; а також зверніться до книжки С. Караванського «Секрети української мови»).

• Прочитайте текст. Сформулюйте проблему, порушену в тексті. Доберіть аналогії з життєвих ситуацій. Запишіть поради для таких ситуацій і зробіть висновки.

• Розгляньте рисунки, на яких зображено уявлення автора про інформацію (1), знання (2), досвід (3) і стратегію (4). Поясніть логіку автора.

Отже, невтішні показники результатів оцінювання міжнародних досліджень читацької грамотності українських школярів є причиною для продуктивного дискурсу широкого кола освітян, подальших аналітичних досліджень науковців, чіткого визначення вмінь, якими мають володіти учні, окреслення конкретних орієнтирів для вчителя, чого саме він має навчити дітей, зокрема на уроках української мови, що можна й доцільно зробити задля посилення позитивних тенденцій і подолання негативних для формування компетентного учня-читача. Комплексне розв'язання проблеми вимагає перегляду методів навчання в українській освіті.

Література

1. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М., Новосьолова В. І. Українська мова (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Педагогічна думка, 2019. 232 с.

2. Голуб Н. Б., Новосьолова В. І. Українська мова (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Педагогічна думка, 2018. 200 с.
3. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол. авт.: М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін.; Український центр оцінювання якості освіти. Київ: УЦОЯО, 2019. 439 с. URL: http://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf.
4. Новосьолова В. І. Уроки PISA-2018: аналіз результатів та методичні поради учителям української мови і літератури. *Українська мова і література в школі*. 2020. №1 (148). С. 3–8. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718905>.
5. Новосьолова В. І. Особливості формування читацької компетентності учнів на уроках української мови крізь призму результатів PISA-2018. *Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи: збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи»*, 05 березня 2020 р., м. Київ. Київ: «Педагогічна думка» 2020, С. 113–116. URL: http://undip.org.ua/upload/-iblock/e1a/tezy_interne.